

Sortavalan seminaarilaisia voimistelutunnilla 1920-luvulla
Kuvan lähde: Pohjois-Karjalan museo

Katsaukset

Antti Henttonen

Sortavalan seminaari oli Karjalan korkeakoulu

Olen valinnut artikkelini otsikon itsensä Uno Cygnaeuksen antamalla valtakirjalla. Hän kirjoitti Senaatille jättämässään asiakirjassa *Ehdotuksia 1861*, että ”... seminaaria on pidettävä kansakoulunopettajain kasvatusta tarkoittavana korkeakouluna”. Sortavalan seminaari, jos mikään, lunasti toiminnallaan tuon vaativan nimityksen.

Ajat muuttuvat

Kun Sortavalan seminaari vihittiin 20. lokakuuta 1880, oli talven ensimmäinen myrskyinen pyrypäivä. Ehkä se oli enne laitoksen kestettäväksi tulevista raskaista koettelemuksista ja kohtaloista. Kouluylihallituksen 70-vuotias jäsen, kansakoulujen ylitarkastaja Uno Cygnaeus oli vilustunut matkalla, mutta saapui kumaraisenakin pitämään vihkimispuhetta. Hän aloitti sen sanoilla ”Ajat muuttuvat”. Hän tarkoitti mennyttä sekä tulevaa. Ajat olivat muuttuneet Cygnaeuksen elinaikanakin. Nuo muutokset olivat lisänneet mahdollisuuksia ja tarvetta Sortavalan seminaarin perustamiseen.

Vuotta ennen Cygnaeuksen syntymää solmittu Haminan rauha siirsi Suomen Ruotsilta Venäjälle ja antoi autonomisen suuriruhtinaskunnan aseman. Suomalaisia rauhoiteltiin jättämällä voimaan Ruotsin vallan aikainen lainsäädäntö ja hallintoon paljolti entiset virkamiehet. Kohtelemalla suuriruhtinaskuntaamme hellin käsin uudet valtiat pyrkivät vieroittamaan sitä entisestä isäntämaasta. Kehittämistyötä kuitenkin hidasti se, ettei valtiopäiviä kutsuttu kokoon 55 vuoteen. Tuota Nikolai I:n aikana on kutsuttukin ”valtiotyöksi”. Kun valtiopäivät vihdoinkin 1863 kutsuttiin koolle, alkoivat kehityksen salvat avautua.

Jo sitä odottaessa uudistusmielinen keisari Aleksanteri II kävi 1856 Suomessa antamassa senaatille tehtäviä maan olojen kehittämiseksi. Sen tuli laatia suunnitelma muun muassa kansanopetuksen järjestämisestä, jolla määräyksellä hyväksyttiin samalla ilmaisopetuksen periaate. Suunnitelmia tuli tehdä myös kaupan, merenkulun, teollisuuden ja liikenneolojen kehittämiseksi. Samana vuonna suomen kieli tuli ensi kerran opetuskieleksi ja kaksi vuotta myöhemmin valmistui ensimmäinen suomenkielinen väitöskirja.

Vuosien 1863–64 valtiopäivien yksi tärkeä päätös oli kunnallisen itsehallinnon luominen. Se loi kivijalan kansakoululaitoksen rakentamiselle – niin kuin sata vuotta myöhemmin peruskoulun toteuttamiselle. Kaupunkien kunnallisuudistus toteutettiin 1873. Vuoden 1866 Kansakouluasetus vahvisti Uno Cygnaeuksen 10 vuoden aikana laatimat suunnitelmat. Jo ennen asetuksen antamista perustettiin Jyväskylän seminaari 1863, jotta asetuksen voimaan tullessa oli käytettävissä opettajia.

Kehitystä hidastavia tekijöitä

Koululaitosta koskevien suunnitelmien ja päätösten toteuttamista hidastivat monet tekijät, kuten valvonnan ohjaksia kiristäneet keisarin murhayritykset, 1860-luvun nälkävuodet ja Turkin sota, jotka toivat varojen puutteen. Varoja vaativat myös monet suuret rakennusprojektit, muun muassa Saimaan kanavan, rautateiden ja monien julkisten rakennusten rakentaminen. Nämä hankkeet koituivat kuitenkin myös koululaitoksen hyväksi, sillä ne kehittivät elinkeinoelämää ja lisäsivät koulutuksen tarvetta. Talonpoikaissäädyn edustajat, jotka olivat raskaimmin kokeneet nälkävuodet, pelkäsivät koulun kiristävän verotusta. Poikkeuksiakin oli, esimerkiksi liperiläis-kontiolahtelainen Pekka Puhakka, jonka mielestä ”... kouluja oli saatava, vaikka menisi läävästä viimeinenkin pässi”.

Koululaitoksen kehittämistä hidasti sekin, että kaksi mahtimiestä, Cygnaeus ja Snellman olivat eri mieltä kehittämislinjoista. Snellman painotti tiedollista opetusta, Cygnaeus puolestaan siveellistä ja fyysistä kasvatusta.

Cygnaeuksen linja peri voiton ja Snellman syrjäytettiin suunnittelutyöstä. Niinpä vielä vuonna 1870 oli 400 kuntaa, joissa ei ollut kansakoulua, mutta Sortavalan seminaarin vihkimisvuonna 1880 niitä oli enää 150 ja kymmenen vuotta myöhemmin vain 65.

Opettajatarve kasvoi

Koulujen lisääntyminen kasvatti opettajatarvetta. Vuonna 1880 oli opettajia 464 (miehiä 268 ja naisia 196). Kymmenen vuotta myöhemmin heitä oli 912. He eivät riittäneet tyydyttämään kysyntää. Opettamista hoidettiin kirjavalla joukolla. Opettajina oli muun muassa henkilöitä, jotka oli hylätty seminaari sisäänpääsykokeissa. Olivathan he sentään nähneet seminaarin, haistaneet sen ilmaa ja heillä oli harrastusta alalle. Seminaarin oppilaaksi pääsyn ehdoksi asetettiin aluksi verrattain vaatimaton tietojen ja taitojen määrä. Vasta parinkymmenen vuoden kulutta säädettiin seminaariopetuksen pohjaksi kansakoulun oppimäärä, kansakouluja kun oli silloin jo sen verran, että vaatimus voitiin asettaa. Vuodesta 1919 lähtien keskikoulun käyneiden ja ylioppilastutkinnon suorittaneiden lukumäärä kasvoi kasvamistaan. Naisilla oli alkuaikoina yleensä miehiä korkeampi pohjasivistys, seminaari kun oli heille lähes ainoa väylä koulutettuun ammattiin. Naispyrkijöiden joukossa oli säätyläisperheidenkin neitosia. Vähitellen erot tasoittuivat.

Kiistaa sijaintipaikasta

1870-luvulla perustettiin kaksi ruotsinkielistä seminaaria, naisille Tamisaareen 1871 ja miehille Uuteenkaarlepyyhyn 1873. Suomenkieliselle puolelle kaivattiin kipeästi toista seminaaria. Kun sen perustaminen sai kannatuksen valtiopäivillä, hidasti perustamista kiista sijaintipaikasta. Kilpailijoina olivat Savonlinna ja Sortavala. Molemmilla olivat vaikutusvaltaiset kannattajansa, Savonlinnalla Uno Cygnaeuskin.

Millainen Sortavala tuolloin oli? Sortavala joutui Stolbovan rauhassa 1617 Ruotsin yhteyteen. Kustaa II Adolf perusti kaupungin kaatumisvuotenaan 1632. Se oli silloin vain kyläpahanen. Vielä 1880 kaupungissa oli vain 890 asukasta. Tuolloin ei ollut vielä puhelinta, ja sähkö saatiin 1910. Ei ihme, että monet pitivät mahtavan Olavinlinnan ympärille syntynyttä Savonlinna parempana seminaaripaikkana. Eikä ihme sekään, että venäläiset hallintomiehet pelkäsivät suomenkielisen seminaarin häiritsevän maakunnan venäläistämistä. Olikan vielä 1918 Raja-Karjalassa 62 venäläistä ja vain 44 suomalaista koulua.

Venäjän Pyhä Synodikin sotkeutui asiaan. Se vaati, että Sortavalaan perustettaisiin seminaari kreikkalaiskatolisten seurakuntien opettajien kouluttamista varten. Laitos olisi Pyhän Synodin valvonnan alainen, siihen otettaisiin oppilaiksi venäjänkielisiä nuorukaisia ja opetuskielenä olisi venäjä. Senaatissa havahduttiin vastustamaan hanketta, vaikka sillä oli Petarissa korkeita kannattajia. Senaatin talousvaliokunta torjui hankkeen taitavasti vetoamalla siihen, että se oli voimassa olevien lakien vastainen. Venäjän hallitus käytti kreikkalaiskatollista kirkkoa välineenä Karjalan venäläistämiseksi, ja sitä vastustamaan tarvittiin Karjalaan suomenkielinen seminaari.

Karjala oli ollut aikoinaan voimakas kaupan ja kulttuurin alue. Se joutui kahden kasvutahtoisen valtakunnan, Novgorodin/Venäjän ja Ruotsi-Suomen, sekä samalla kahden uskonnon ja kulttuurin kiistamaaksi. Alueen talous- sekä kulttuurielämä olivat painuneet Pähkinäsaaren rauhasta 1323 lähtien jatkuvasti alaspäin vaikuttaen jo kansanluonteeseenkin. Pietari Suuren antamat lahjoitusmaat toivat osittaisen maaorjuuden moniin osiin Karjalaa, mikä heikensi yritteliäisyyttä. Ei kannattanut raataa vieraan isännän pussiin. Sanottiin, että ”tehdään vain sen verran, että tuppi heiluu”. Mielenkiintoinen sattuma oli, että valtio lunasti itselleen viimeiset lahjoitusmaat juuri Sortavalan seminaarin toiminnan aloittamisvuonna. Talonpojat saivat lunastaa niitä halpakorkosilla lainoilla itselleen, viimeiset vasta 1920-luvulla. Uudella Karjalan seminaarilla oli edessään valtava työmaa Laatokan- ja Raja-Karjalan taloudellisen ja kulttuurisen elämän kohottamisessa ja venäläistämisen torjunnassa.

Mutta seminaarin paikka oli vielä ratkaisematta. Kilpa ratkesi Sortavalasta käsin. Siellä asui Hymppölän kartanossa asessori, myöhemmin valtioneuvos Herman Hallonblad, jonka vaimo Elisabeth oli rikkaan kauppiaan Ivan Siitosen ainoa tytär. Kun kauppias Siitonen kuoli 1860, Hallonbladit perivät suuret maa- ja muut omaisuutensa. He päättivät perustaa isänsä ja appensa muistoksi kansakoulun, jonka ohjesääntöön Cygnaeuskin antoi ohjeita. Koulun opetusohjelmaan kuului jopa kansanomaista eläinten lääkinettä ja sen yläluokilla tutustuttiin paikkakunnan elinkeinoelämään. Opettajat saivat käydä Hallonbladien laskuun opintomatkoilla Saksassa ja Sveitsissä.

Hallonbladit ostivat koulutilaan lisää maata, niin että sitä oli kaikkiaan yli 800 hehtaaria, josta 125 hehtaaria Laatokan rannalla. He rakensivat tähän Kymölän alueelle koulua varten kaksi rakennusta, Perä-Kymölän ja Kappelin. Hallonbladit myivät alueen rakennuksineen kansakoululle 34 000 markan hinnasta. Mistä koulu sai rahat? Myyjät lahjoittivat ne. Lisäksi he lahjoittivat 200 000 markka koulun perusrahoitukseen. Sillä hankittiin koulutarvikkeita Sveitsistä asti.

Hallonbladit tarjosivat koulua maineen ja rahastoineen Sortavalan maalaiskunnalle, mutta se ei ottanut lahjaa vastaan. Tällöin he tarjosivat sitä senaatille sillä ehdolla, että paikalle rakennetaan seminaari. Se ratkaisi sijoituskiistan. Kun vastustajat vielä moittivat paikkaa liian kaukana kaupungista sijaitsevaksi, tie kun kiersi sinne Vakkosalmen ympäri, Hallonbladit rakensivat salmen yli kävelysillan. Karjalan silta, tuo aikanaan Suomen pisin katusilta, rakennettiin vasta 1930-luvulla. Se vihittiin Kalevalan riemuvouden laulujuhlien aattona 1935.

Senaatin valiokunta vahvisti paikaksi Sortavalan perustellen päätöstään sillä, että Savonlinnan edullisempaa asemaa tärkeämpi on seminaarin vaikutus ympäristönsä väestön henkiseen edistymiseen. Kaupunkikin yhtyi hankkeeseen lahjottaen 4,5 tynnyrinalaa maata (vähän yli 2 ha), jotta alueen raja saatiin suoraksi. Ja siihen rakennettiin harjoituskoulu- luokat.

Sortavalan seminaari valvonnan kohteeksi

Seminaari joutui alusta lähtien venäläisten tarkan valvonnan kohteeksi. He katsoivat karsain silmin opetusta, ja Venäjän lehdistö esitti syytöksiä laitoksen Venäjän vastaisesta toiminnasta – oikeammin venäläistämistä vastaisesta. Paine oli pahinta sortovuosina. Opettajakunta pyysi kouluylihallitukselta toimia laitoksen puolustamiseksi. Se lähetti kirkollisasiaintoimikunnan käskystä ylitarkastajan apulaisen Werner Tawaststjernan Sortavalan. Hän tutki kaksi viikkoa laitosta tarkastaen kaikki mahdolliset paikat komeroita ja oppilaiden vihkoja myöten. Opettajakunta torjui kaikki pietarilaisten lehtien syytökset ja hengähti helpotuksesta, kun tarkastaja lähtiessään totesi, että hänellä oli vain hyvää sanottavana. Hän kiitti opetusta, siisteyttä ja järjestystä.

Seuraavana aamuna huomattiin, että suomen kielen opettajana toimineen johtajatar Natu Piispasen II luokan ainekirjoituspinkasta oli kadonnut kaksi vihkoa ja ykkösluokalta yksi. Vihkoissa oli ollut aineiden aiheina Juhani Ahon *Lastut* ja *Lesken ropo* ja *Suomen lippu*. Kaksi päivää myöhemmin asia selvisi. Tarkastaja oli vienyt vihkot mukanaan Helsinkiin. Lehtori Piispasen sai sähkösanoman, jossa hänet kutsuttiin kiireesti Helsinkiin kouluylihallitukseen. Hänet määrättiin heti eroamaan opettajan ja johtajattaren virastaan vaarallisen poliittisen toiminnan vuoksi. Hän sai palata Sortavalan vuorokaudeksi hakemaan tavaroita. Apulaisylihallitustarkastaja Tawaststjerna sai muutaman vuoden kuluttua palkkioksi nimityksen Kuopion läänin kuvernööriksi.

Myös Bobrikov vieraili Sortavalassa. Hänelle oli suositeltu Hymppölää lomailupaikaksi. Hän empi lähteä, kun ”... ne seminaarilaiset ovat niin kauheita”. Hän kävi seminaarissakin ja kysyi keisarin kuvaa. Hänelle näyttettiin pienikokoista kuvaa. Se oli saatu perintöruhtinaalta kiitokseksi Pietarissa järjestetystä näyttelystä, johon seminaarin oppilaat osallistuivat käsitöineen. Kuultuaan kuvan historian tuikea kenraalikuvernööri oli ihastuvinaan siihen, mutta pian tuli Helsingistä valtion kustantama suurikokoinen kuva, joka sijoitettiin komeroon.

Seminaarin valvonta kiristyi sortovuosina. Erityisesti kuvernöörit Bobrikov ja Seyn vainosivat laitosta. Suunniteltiin laitoksen lakkauttamista tai siirtämistä Haminaan, jossa olivat vapautuneet Kadettikoulun tilat. Johtaja Relander vangittiin syksyllä 1916 ja karkotettiin Siperiaan, josta hänet vapautettiin vallankumouksen puhjettua keväällä 1917. Seminaarin oppilaat olivat vastassa rautatieasemalla, riisuiivat ajurin hevosen kärkyjen edestä ja veivät johtajansa kunniakujaa pitkin kotiin. Vapaussodan aikana laitoksen tilat olivat sotilaskäytössä ja turmeluivat niin, että työ pääsi alkamaan vasta syksyllä 1920. Samaan aikaan laitos muuttui viisi-vuotiseksi.

Piirijako kasvatti opettajatarvetta

Kansakoulun piirijakoasetus 1898 lisäsi koulujen määrää nopeasti ja samalla kasvoi opettajatarve. Perustettiin uusia seminaareja, suurennettiin entisten oppilasmääriä ja toteutettiin hospitanttikoulutus. Näin tehtiin Sortavalassakin.

Maailmansotien välisen ajan seminaari eli kukoistuskauttaan ja kehitti opetusmenetelmiään. Seminaari toi piristysruiskeen koko kaupunkiin. Johtajat ja lehtorit olivat palavasieluisia valistustyöntekijöitä, jotka toimivat myös kaupungin johtotehtävissä. He perustivat *Laatokka*-lehden, kirjapainon ja sähkölaitoksen. Maakunnan maatalouden ja liiketoiminnan kehitys sai voimaa heistä. Seminaarin suuri puutarha ja maatila näyttivät ympäristölleen esimerkkiä. Mutta mikä tärkeitä maakunnan ja koko maan kannalta: seminaari opettajineen ja kasvatteineen torjui sen voimakkaan venäläistämispaineen, joka ennen itsenäistymistä kohdistui Raja-Karjalan ja Laatokan-Karjalan väestöön. Se oli kansallinen urotyö.

Karelianisteja jo ennen karelianismia

Seminaarin johtajat ja opettajat olivat karelianisteja jo ennen aatteen leviämistä muualle Suomen kulttuuripiireihin. Muultakin Suomesta tulleet

lehtorit karjalaistuivat nopeasti seminaarin ilmapiirissä, jota myöhemmin on kutsuttu Kymölän hengeksi. Tämän hengen he tartuttivat oppilaisiinsa, jotka tekivät ohjelmallisia vierailuretkiä maakuntaan ja usein hakeutuivat opettajiksi sinne.

Seminaari ja sen musiikin lehtori Vilho Siukonen oli vaikuttamassa siihenkin, että Kalevalan 100-vuotisjuhlien valtakunnalliset laulujuhlat vietettiin 1935 Sortavalassa. Vehmas Vakkosalmen puisto harvinaisine luonnokustiikkoinen muodosti erinomaisen juhlapaikan. Vain 6 000 asukkaan kaupunki majoitti 25 000 juhlavierasta.

Nais- ja miesoppilaat erillään

Sortavalan seminaari oli täydellinen viisiluokainen kaksoisseminaari. Tytöt ja pojat elivät paljolti erillistä elämää omine opettajineen, luokkahuoneineen ja asuntoloineen. Tytöillä ja pojilla olivat omat internaattiasuntolansa, joihin osa oppilaista pääsi edullisesti asumaan. Valvonta niissä oli tarkkaa, sillä poikien asuntola sijaitsi johtajan ja tyttöjen asuntola Nunala johtajattaren talossa. Kyllähän veri veti tikan poikia puuhun eli syntyi rakkaussuhteita ja avioliittojakin. Niitä suosittiin, sillä ne helpottivat koulujen asuntotilannetta ja paransivat opettajaperheiden elintasoja. Kouluneuvos Alfred Salmela sanoi kerran leikkisästi, että ”kaksiopettajaisissa kouluissa opettajat ovat joko keskenään naimisissa tai muuten riidoissa”. Yhteistä tytöille ja pojille olivat vain juhlasalissa järjestetyt juhlat ja laulu-tilaisuudet sekä Iltakuoro.

Kuusi johtajaa

Seminaarilla ehti olla kuusi johtajaa. He olivat Claes Israel Joakim Molander 1880–1888, Karl Oskar Hynèn-Hynninen 1888–1897, Oskar Fredrik Borg 1897–1907, Karl Aadolf Oskar Relander 1907–1928, Kaarlo Matias Saarialho 1928–1934 ja Karl Herman Hällström-Pankakoski 1934–1947. He olivat erilaisia persoonallisuuksia, mutta heitä yhdisti halu kehittää lai-

tosta ja toimia suomalaisuuden ja karjalaisuuden puolesta. Evakkovuosina lehtorit ja oppilaat olivat sijoituslaitosten johtajien alaisena.

Johtajattarina toimivat Augusta Bergman 1880–1903, Natu Piispanen 1903 ja 1907–1926, Anni Salmela 1904–1907, Ester Savolainen 1926–1931 ja Martta Seppänen 1934–1947.

Lehtoreinakin kulttuuripersonallisuuksia

Lehtorien joukossakin oli tunnettuja kulttuuripersonallisuuksia. Joidenkin nimien mainitseminen tekisi epäoikeutta mainitsematta jääneille. Teen poikkeuksen niiden kohdalla, jotka toimivat omina opettajinani. Kun ehdin olla Sortavalassa vain puolitoista kuukautta syksyllä 1939 ja lisäksi muutamalla rintamatenttimatkalla jatkosodan aikana, ovat tunteukset opettajista Sortavalassa jääneet vähäisiksi. Joitain poikaloukkien opettajista tosin muistan, varsinkin kun heitä siirtyi opettajiksemme myös evakkolaitoksiimme.

Johtaja Pankakoski, joka toimi johtajan tehtävien ohella luonnonhistorian ja maantiedon opettajana, oli viisas mutta hieman hajamielinen. Hän piti itseään huonona opettajana. Kerrotaan hänen pahoitelleen vielä kuolinvuoteellakin huonoa opettajuuttaan. Me oppilaat kuitenkin pidimme hänestä. Hän oli hienotunteinen, eikä nuhdellut oppilaita toisten kuullen. Kerran muuan sairaana ollut internaatin poika antoi ruokalippunsa kahdelle kaverilleen, joilla ei ollut oikeutta käyttää niitä. Ruokalan emäntä ilmoitti asiasta johtajalle. Seuraavalla tunnilla tämä pyysi noita kahta oppilasta nousemaan seisomaan ja ilmoitti: ”Jos ette tiedä, miksi seisotte, käykää kysymässä kansliasta”.

Hänen kerrottiin nuorempana valmistelleen kasvitieteen alalta väitöskirjaa ja lähettäneen tutkimuksen tuloksia jollekin tutulle kollegalleen Keski-Eurooppaan. Tämä varasti ne omaan kirjaansa. Tarinan mukaan Pankakoski järkyttyi tästä niin, että hänen hajamielisyytensä lisääntyi. Pankakosken

suvun jäsenet eivät kuitenkaan vuonna 2004 tunteneet tapahtumaa, joten se saattoi olla vain hyväntahtoinen tarina.

Jatkosodan aikana johtaja Pankakoski kyyristeli usein satamaan johtaneen radan varrella tutkimassa venäläisistä ja saksalaisista rehuvaunuisista varisseista siemenistä kasvaneita kasveja. Kaupungin rouvat kysyivät huolissaan lehtori Maija Honkapirtiltä, joka myös oli biologi, että onko se Pankakoski seonnut lopullisesti, kun se möyrii radan varressa ja muumisee itsekseen. Honkapirtti vastasi, että kun hän möyrii siellä, hän on viisaimmillaan. Lehtori Honkapirtti kertoi tämän luokallemme tunnilla Raumalla 1946.

Evakkovuosiemme luonnonhistorian ja maantiedon lehtori Maija Honkapirtti oli seminaarin alkuvuosikymmenien kasvatusopin lehtori Bruno Boxströmin tytär. Boxström edusti hyvin vanhoillista näkemystä kasvatusopista. Cygnaeus oli vastustanut valtakirjan antamista hänelle, mutta hän sai sen lopulta kuitenkin. Hän loi oppilaiden keskuuteen oman koulukuntansa, jonka jäsenet ihailivat, melkein pä jumaloivat häntä. Näihin kuului muun muassa Sortavalan seminaarin muistoyhdistyksen Kymölän Killan perustaja, puheenjohtaja ja kunniapuheenjohtaja J.N. Mikkola. Kilta anoi hänelle kouluneuvoksen arvonimeä. Arvonimilautakunnan sihteeri soitti minulle ilmoittaen, ettei anottua arvonimeä voida myöntää, mutta kylläkin lehtorin arvonimi – sopsisiko se?

Pyysin neuvottelu-aikaa. Soitin itselleen Mikkolalle, joka tiesi hankkeesta. Hetken tauon jälkeen kuului ensin pettyntä tuhahtelua. Sanoin, että eikö sekin olisi hyvin arvokas huomionosoitus; hänellä olisi sama titteli kuin kunnioittamallaan lehtori Boxströmillä. Silloin kuului puhelimesta liikuttunut ääni: ”En minä enempää haluakaan”.

Boxströmeillä oli Honkapirtti-niminen huvila, jonne vanhempi lehtori kutsui oppilaitaan keskusteluiltoihin. Naimaton tytär otti sen sukunimekseen. Hän toimi muun muassa maakunnan Martta-piirin puheenjohtajana. Tiukahko ”Boxu” muuttui evakkolaitoksissa meille sodassa olleille pojille huolehtivaksi äidiksi.

Suomen kielen lehtorina toimi Maritta Kairinen. Hän opetti tunnollisesti kieliopin sääntöjä. Ylempien luokkien pojat kysivät joskus, onko se ja se esimerkikilause jo ollut teillä taululla. Puhetaitoa hän ei opettanut. Kun hän täytti Kajaanin evakkovuotena 50 vuotta, johtaja Martti Hela piti hänelle aamuhartauden yhteydessä onnittelupuheen. Maritta vastasi: ”Te tiedätte, etten minä ole mikään puhuja – kiitos nyt vaan”. Hän ilahdutti meitä Kajaanin talvena luettamalla äidinkielen tunneilla Erkki Palolammen tuoreen sotaromaanin *Kollaa kestää*, joka kertoi voimistelun lehtorimme Make Uosikkisen sankaritarinan.

Historiaa opetti lehtori Aatu Armas Attila Laitinen, laajasti sivistynyt mies, joka nippelitiedon sijaan opetti laajempia kokonaisuuksia, niin että läksy saattoi joskus jäädä kuulustelematta. Hän kuoli Sortavalan pommituksissa talvisodan lopulla sydänhalvaukseen ja oli viimeinen Sortavalaan ennen kaupungin evakuoitinta haudattu vainaja. Hautajaisia piti kaupungin luovutuksen takia aikaistaa.

Matemaattisia aineita opetti 1930-luvulla Väinö Pajunen, joka ei siirtynyt opetuksessa eteenpäin ennen kuin hitainkin oppilas oli oppinut asian. Kajaanin evakkovuotena hän esiintyi kapteenin asepuvussa. Kun hän sodan jälkeen Raumalla ollessamme täytti 50 vuotta, lahjoitimme hänelle hopeakoukkuisen kävelykepin. Ehkä meistä vähän yli kaksikymppisistä reipaskin viisikymppinen oli jo kepin tarpeessa.

Voimistelun lehtoreina oli valtakunnallisesti tunnettuja ja arvostettuja liikuntapedagogeja, maan parhaita voimia. Poppiuksen, Zilliacuksen ja muiden alan auktoriteettien työn jatkajina olivat 1920- ja 1930-luvulla Yrjö Nykänen, joka oli moninkertainen Suomen mestari ja voimistelu-joukkueemme johtaja kolmissa olympiakisoissa, Väinö Lahtinen, tunnettu voimistelun teoretikko ja kilpailujoukkueiden johtaja, sekä viimeisenä – minun aikani – Martti (Make) Uosikkinen, telinevoimistelun Euroopan mestari, joka oli myös armoitettu opettaja. Hän kaatui talvisodassa Kollaalla Punaisen talon mäellä samana päivänä kuin hänen varhaisempi edeltäjänsä Yrjö Nykänen Vuosalmella. Naisten voimistelun ja terveyskas-

vatuksen opettajana pisimmän ja ansiokkaimman, yli 30 vuotta kestäneen elämäntyön, teki Helmi Kaikkonen.

Olisi väärin jättää mainitsematta myös harjoittelukoulujen ansioituneet johtajat Fanni Luukkonen ja Kaarlo Merikoski. Luukkonen kohosi valtakunnalliseksi kuuluisuudeksi ”lottakenraalina”, *Lotta Svärd* -järjestön puheenjohtajana, ja Merikoski kansakoulun oppikirjojen miljoonapainosten herrana.

Evakko- ja rintamaopiskelua

Seminaarin työskentely päättyi syksyllä 1939 lokakuun 9. päivänä, jolloin laitoksen tilat joutuivat armeijan käyttöön. Nuoremmat mieslehtorit ja vanhemmat miesoppilaat kutsuttiin palvelukseen. Me muut matkustimme koteihin liittyäksemme kotiseudun maanpuolustustehtäviin ja vapaaehtoisina taistelujoukkoihin.

Syksyllä 1940 laitoksen luokat sijoitettiin Jyväskylään, Heinolaan, Raahen, Kajaaniin ja Raumalle. Mikään laitos ei pystynyt ottamaan sisäänsä kaikkia kymmentä luokkaa. Kymölän henki yhdisti kuitenkin luokkia niin, että ne kokoontuivat eri puolilta Suomea keväällä 1941 Jyväskylään yhteiseen juhlaan. Siellä oppilaskunnan puheenjohtaja Toimi Lievonen piti palavahenkisen puheen ja ilmoitti, että heidän luokkansa kokoontuu viiden vuoden kuluttua Sortavalaan. Sortavala vallattiin takaisin vielä saman kesän elokuussa, mutta Toimi Lievonen ei päässyt näkemään Kymölää, sillä hän kaatui kuukautta myöhemmin joukkueenjohtajana Petäjälässä.

Jatkosodan aikana rintamalla oleville oppilaille tarjottiin mahdollisuus opiskella rintamalla ja käydä tenteissä Sortavalassa. Korsiissa luettiin vartiouurojen ja vastaiskujen välissä kynttilän tai öljytuikun valossa kaverien pelailla vieressä korttia. Se kertoi tulevaisuudenuskostamme. Me suoritimme yhden vuosiluokan teoria-aineet. Kun me eloon jääneet sodan jälkeen jatkoimme opiskelua muissa laitoksissa, meille annettiin poik-

keuksellinen aikataulu. Ensimmäiseksi suoritimme kesken olevan vuosiluokkamme harjoitusaineet. Minun luokkani alun pitäen 30 pojasta jatkoi 16. Lukua pienensi kaatuneiden lisäksi joidenkin joutuminen viljelemään kotitilaa kaatuneen veljen sijaan. Joukkoomme tuli muutamia ylemmillä luokilla olleita, jotka olivat haavoittumisen tai sotavangiksi joutumisen takia pudonneet omasta luokkaryhmästään niin, että meitä valmistui joulukuussa 1946 kaksikymmentä. Meille tarjottiin mahdollisuus parannella numeroitamme vielä kevätlukukaudella. Monet käyttivätkin tilaisuutta hyväkseen.

Sortavalan nimi poistettiin

Syksyllä 1944 välirauha, jonka Pariisin rauhansopimus 1947 vahvisti, jätti Sortavalan jälleen rajan taa. Seminaarin luokat hajasijoitettiin taas maan muihin laitoksiin: naiset Raahen, miehet Raumalle ja Kajaaniin. Miesten luokkia kutsuttiin rintamaluokiksi. Kutsun nyt poikia miehiksi, sillä olimme kai sotatehtävissä hiukan miehistyneet.

Sortavalan seminaarin nimi muutettiin asetuksella 1945 Itä-Suomen seminaariksi. Luovutetun alueen nimet eivät saaneet esiintyä virallisissa asiakirjoissa. Naisosastot muutettiin vaiheittain keskikoulupohjaisiksi ja sijoitettiin Hämeenlinnaan. Miesluokat olivat Raumalla vuoteen 1953 saakka, jolloin ne siirrettiin Joensuuhun. Sortavalan seminaari palasi nimensä muuttaneena takaisin Karjalaan. Se muuttui siellä ensin keskikoulupohjaiseksi ja vuonna 1969 Joensuun korkeakouluksi ja edelleen 1984 Joensuun yliopistoksi.

Lähes 3000 opettajaa – monenlaisiin tehtäviin

Sortavalan seminaarista valmistui sen toiminnan aikana lähes 3 000 opettajaa. He olivat tulleet laitokseen eri puolilta Suomea, niin että vain kolmannes oli Viipurin läänistä. Suurin osa muualtakin tulleista paljolti karjalaistui, tulivat jopa karjalaisiakin karjalaisemmiksi.

Monet valmistuneet opettajat harjoittivat jatko-opintoja suorittaen maisterin, lisensiaatin ja tohtorin tutkintoja, joidenkin toimiessa professoreinakin. Kansakouluhallinnon tehtävissä heitä on ollut tarkastuspiireissä, lääninhallituksissa ja kouluhallituksessa sekä kunnallishallinnossa koululautakuntien sihteerinä, koulutoimenjohtajina ja jopa kaupunginjohtajina. Heitä on pätevoitynyt myös oppikoulujen ja kansalaisopistojen opettajiksi.

Sortavalasta valmistuneita opettajia on ollut kirjailijoina, esiintyvinä taiteilijoina, taidemaalareina ja lehtimiehinä. Heitä on kohonnut myös valtiollisiin tehtäviin. Ministereinä, valtiopäiväedustajina ja presidentin valitsijamiehinä on toiminut 25 seminaarin kasvattia. Kunnallishallinnon ja järjestötoiminnan luottamustehtävät ovat olleet opettajille mieluisia työkenttä.

Joensuun yliopisto vaalii äitinsä perintöä

Sortavalan seminaarin perinteet siirtyivät ainakin osittain Joensuuhun. Korkeakouluksi muututtuaan ja yliopistoksi laajennuttuaan Karjalan opettajankoulutuslaitos aluksi hieman vieroksui Sortavalan seminaarin henkistä perintöä, jota pidettiin liian seminaarihenkisenä ja yksiarvoisena. Joensuussa järjestetyssä seminaarin perustamisen 100-vuotisjuhlassa 1980 rehtori Heikki Kirkinen kuitenkin ilmoitti, että Joensuun yliopisto on alkuäitinsä Sortavalan seminaarin henkinen perillinen, joka vaalii tätä perintöä uusissa muuttuneissa oloissa.

Kuinka sanoikaan Uno Cygnaeus vihkimispuheessaan: Ajat muuttuvat.

Lähteitä

Ajat muuttuvat. Sortavalan seminaarin perustamisen 100-vuotisjuhlakirja. Kymölän Kilta 1980.

Isosaari, Jussi 1989. *Seminaarista yhteiskuntaan.* Suomen kouluhistoriallinen seura.

Kemppinen, Iivar 1969. *Sortavalan seminaarin historia.* Kymölän Kilta.

Kirjoittaja Antti Henttosen omat kokemukset.

Artikkelin kirjoittaja opetusneuvos Antti Henttonen syntyi 3.3.1922 Antreassa ja kuoli Helsingissä 7.8. 2022. Hän meni Sortavalan seminaariin 1939 ja valmistui kansakoulunopettajaksi Raumalla toimineesta Itä-Suomen seminaarista joulukuussa 1946. Henttonen toimi opettajana Kalvolassa ja Lahdessa vuoteen 1953, jolloin hän siirtyi Opettajain Lehden päätoimittajaksi. Tätä tehtävää hän hoiti vuoteen 1973. Opettajain Lehden ja Oppikoululehden yhdistyessä opettajajärjestöjen integraation yhteydessä 1973 Opettaja-lehdeksi Henttonen jatkoi sen päätoimittajana eläkkeelle siirtymiseensä vuonna 1984 asti. Hän toimi 1950- ja 1960-luvuilla myös Suomen Opettajain Liitoksi 1965 muuttuneen Suomen Kansakoulunopettajain Liiton koulutuspoliittisena sihteerinä. Hänet tunnettiin kunnallisen peruskoulujärjestelmän vankkumattomana ajajana.

Antti Henttonen on kirjoittanut useita sota-, veteraani- ja koti-seutuaiheisia kirjoja, samoin kuin monia koulu- ja opetushistoriaa käsitteleviä teoksia. Henttonen oli jäsenenä useissa historiatoimikunnissa ja toimitusneuvostoissa. Hänet on myös palkittu WSOY:n kirjasäätiön tiedonjulkistamispalkinnolla ja Aikakauslehtien päätoimittajien yhdistyksen Julius-patsaalla. Antti Henttonen sai opetusneuvoksen arvonimen 1975.